

УДК 391:800.879

Л.А.Іваневич

Особливості класифікації складових народного костюма українців Поділля XIX – початку XX століття

Внаслідок аналізу відомих і маловідомих праць та музейних фондкових колекцій у статті висвітлюється проблема формування загальної класифікації комплексу традиційного вбрання українців та подолян зокрема XIX – початку XX ст. Вперше подається спроба створення розширеної класифікації народного костюма українців Поділля.

Ключові слова: український народний стрій, натільний, поясний, плечовий і верхній одяг, головні убори, взуття, прикраси, пояси, доповнення до одягу, Поділля

Український традиційний стрій як цінна матеріальна та духовна культурна спадщина привернув увагу вчених, етнографів, істориків, краєзнавців та мистецтвознавців ще на початку XIX ст. Відтоді інтерес науковців не згасав попри всі сприятливі й не дуже обставини життя і побуту нашого народу. Процес дослідження особливостей комплексів вбрання етнографічних регіонів України насамперед тісно пов'язаний з формуванням загальної класифікації українського народного костюма.

Найперші класифікації традиційної ноші українців були створені такими видатними науковцями та етнографами кінця XIX – початку XX ст. та радянського періоду, як: Я.Головацьким (1877)¹, П.Чубинским (1877)², Х.Вовком (1928)³, О.Зарембським (1928)⁴, В.Білецькою (1929)⁵, К.Гуслистим і С.Колосом (1961)⁶, О.Воропаєм (1966)⁷, І.Спаським (1970)⁸, К.Матейко (1977, 1996)⁹, К.Стамеровим (1978)¹⁰, Г.Горинем (1986)¹¹, Д.Кривач і Г.Стельмашук (1988)¹². Вдосконаленню та розширенню запропонованих класифікацій з огляду на характерні особливості помірно-континентального клімату України сприяли ґрунтовні дослідження зарубіжних і вітчизняних учених, а саме: Н.Даниленко (1992)¹³, Г.Стельмашук (1993)¹⁴, Т.Кара-Васильєвої (1994)¹⁵, Я.Кожолянко (1994)¹⁶, М.Костишеної (1996)¹⁷, Т.Николаєвої (1994, 1996, 2005)¹⁸, Г.Кожолянко (1999)¹⁹, М.Білан і Г.Стельмашук (2000)²⁰, Л.Лиганової (2003)²¹, Л.Булгакової-Ситник (2005)²², З.Васіної (2006)²³, Є.Причепія і Т.Причепій (2007)²⁴, О.Федорчук (2007)²⁵, О.Косміної (2008)²⁶ та Г.Врочинської (2008)²⁷. Певне значення для формування безпосередньо класифікації народного строю подолян мають праці місцевих дослідників, зокрема: В.Косаківського (2002)²⁸, Т.Гончарук (2005)²⁹, Л.Дяк (2005)³⁰, Т.Марченко (2005)³¹, Л.Гальчевської (2008)³² та Г.Медведчук (2010)³³. Отже, як бачимо, актуальність цієї проблематики не згасає, а навпаки привертає все більше уваги науковців і не лише. Тому на основі аналізу створених класифікацій та опрацьованих власноруч фондкових колекцій традиційного вбрання Вінницького, Тернопільського, Хмельницького та Чернівецького обласних краєзнавчих музеїв, Бершадського, Оратівського,

Тиврівського та Тульчинського краєзнавчих музеїв Вінницької області, державного історико-культурного заповідника “Межибіж”, Кам’янець-Подільського державного історичного музею-заповідника, навчально-наукової лабораторії етнології Кам’янець-Подільського національного університету ім. І.Огієнка, навчально-наукової лабораторії з етнології Поділля Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського і приватної колекції одягу В.Косаківського, а також, враховуючи локальні відмінності Буковинського, Західного, Східного та Центрального Поділля, ми здійснимо спробу вперше сформуванати класифікацію народної ноші українців Поділля. Варто зазначити, що при складанні класифікації ми зазначали про статеву й локальну приналежність певних складових подільського комплексу вбрання за необхідністю. В усіх інших не зазначених випадках мається на увазі поширення назв одягу в усіх локальних зонах Поділля та їх статеву ідентифікацію.

Отож згідно загальноприйнятої класифікації в першу чергу будь-який вид складових українського традиційного костюма в цілому та подільського зокрема поділяють залежно від статі та віку людини на чоловічий, жіночий і дитячий. У свою чергу, крім цього залежно від віку людини у жіночому комплексі виокремлюють дівоче вбрання, вбрання для молодниць та літніх жінок; відповідно у чоловічому комплексі – парубоцьке вбрання, вбрання для молодиків та літніх чоловіків.

За ознакою функціонального використання загалом у традиційному костюмі українців Поділля виділяють:

I. Основний комплекс вбрання, до якого відносять:

1) Групу натільного одягу – до кінця XIX ст. цей вид як чоловічого, так і жіночого строю складала виключно сорочка, що різнилася способами крою, декорування та носіння;

2) Групу поясного або стегнового одягу становить:

а) Жіночий поясний одяг, зокрема:

- незшитий (одно- та двоплатові *запаски*);

- частково зшитий розпашний: *горботки (горботки), обгортки (катра-ниці), опинки, плахти, фати (фоти)* (не носили подолянки лише *дерги*);

- зшитий глухий – це спідниці різної конструкції: *гунька, димка, мальованка, рікля, спідниця-літник, шаленівка, шарафан* (не носили подолянки: *андарак, спідницю-шорц, білу спідницю-фартух, гофровану спідницю-кабат або сукню, фарбан*);

- додатковий поясний одяг: *фартух-запаска, фартух (хвартух, поперед-ниця), нагрудний фартух (фартух-нагрудник), вовняні хустки (турпани, фустки)*;

б) Чоловічий поясний одяг – різноманітні сезонні штани: *гайдавери, гачі (гате, гаши)*, штани з баранячої шкіри – *мишини, порти (портки, поркениці, портяниці)*, “*рисовані*” штани (“*гармонійки*”), *холошини, шаровари, штани вибиванки* (не вживали на Поділлі такі назви штанів, як: *сршанки, ногавиці, сподні*).

II. Допоміжний нагрудний або плечовий одяг, що включає:

1) Нагрудний одяг з рукавами: *кафтаники, кохти (кофти, кофти-польки), кабатки* (жіночі), *катанки, кацабайки* (чоловічі), *кацавейки (кацабаї, кацафайки* – жіночі), *куртаки, куртки, літники* (жіночі), *піджаки-бунди* (чоловічі);

2) Нагрудний одяг без рукавів: *безрукавки-нагрудники, бунди, горсетти (горсетки, горсики* – жіночі), *жилетки* (чоловічі), *керсетки (кірсетки, корсетки* – жіночі), *камізьельки, кептарі (кожушини, мунтяни), куртаки* (жіночі), *лейбики (бруслики), цурканки (зуцуляки).*

III. Верхній або станований одяг, у якому виокремлюють:

1) Осінньо-весняний:

а) плащоподібний верхній одяг (не носили подоляни: *затулу, керею, кобеньяк*):

- *бунда* – верхній плащоподібного крою одяг, який носили в негоду (Східне

Поділля);

- *бурка* – верхній одяг з коричневого доморобного сукна;

- *катанка з капюшоном* – верхній плащоподібного крою одяг обов'язково з відлогою для негоди (Східне Поділля);

- *манта* – тунікоподібний верхній одяг вище колін із чорного доморобного сукна з невисоким стоячим коміром і відлогою, що звисає з плечей на спину;

- *опанча* – довгий верхній одяг із стоячим коміром та відлогою (башликом, бородицею, богородицею, каптуром, капюшоном) із сірого або темно-коричневого домотканого сукна просторішого крою;

б) довгий верхній одяг з сукна (не носили подоляни: *свиту-куртак, чузу, чуню*):

- *кунтуш* – верхній одяг з відрізною приталеною спинкою, малими зборками і вилогами на рукавах та відкладним коміром;

- *полька* – довгий верхній жіночий суконний одяг з відрізною спинкою та зборами, облямований чорним атласом або вельветом (Західне та Східне Поділля);

- *свита (свитка)* – суконний одяг сивого кольору, іноді з каптуром нижче колін;

- *чекмінь* – верхній чоловічий одяг з домотканого сукна довжиною нижче колін, з викладеним коміром;

- *чемерка (чемирка)* – верхній одяг з відрізним станом навкруги, довжиною нижче колін, з викладеним або стоячим коміром;

- *чугайнка (чугайна)* – верхній чоловічий одяг з домотканого або фабричного сукна, з викладеним коміром;

- *чугай* – теплий суконний одяг зі зборами на спині;

в) короткий верхній одяг з сукна:

- *куртина* – верхній суконний одяг до пояса;

- *петека* – верхній суконний одяг типу півкафтана зі стоячим коміром;

- *сермяга (гунька, сіряк, сукман)* – верхній чоловічий одяг із темно-корич-

невого, рідше білого або сірого сукна приталеного крою із стоячим коміром (Західне Поділля);

- *сіряк* – короткий верхній одяг довжиною до колін або до середини колін з доморобного білого, коричневого або чорного сукна;

г) довгий верхній одяг з полотна (не вживали подоляни назви: *жупан*, *капота*):

- *каптан* – прямоспинний верхній одяг з домотканого тонкого або чинова-того полотна чи лляної тканини з вибитими узорами (вибійки);

- *плахта* – полотняний прямоспинний без перехватів по боках верхній чоловічий одяг;

- *полотнянка* – довгий (нижче колін) під стан, з перехватами по боках верхній чоловічий одяг з полотна.

2) Зимовий суконний плащоподібний:

- *гуня*, *гунька* – суконний плащ-накидка з фальшивими рукавами нижче колін;

- *сердак* – верхній зимовий чоловічий і жіночий одяг із домотканого сукна, оздоблений різнокольоровими шнурками;

3) Зимовий хутрянний:

а) кожухи довгі (до п'ят);

б) кожухи середньої довжини (до середини стегна або трохи нижче коліна);

в) кожухи прямоспинні короткі (не вживали подоляни назви *кожушанки*):

- *кентарі рукаві* – короткий овчинний одяг з рукавами (Буковинське Поділля);

- *кожушки* – короткий чоловічий кожух;

- *кушини* (*спендзари*) – більш довгий відрізний кожух (Буковинське Поділля);

г) кожухи до колін, криті тонким фабричним сукном або напівсукном (не вживали назви подоляни: *кожушанки*, *хутрянки*, “*хутро*”, *шушун*):

- *бекеші* (*бекешки*) – це хутрянний довгополий приталений верхній одяг зі зборами, критий синім сукном (Західне Поділля);

IV. Головні убори, серед яких розрізняють в залежності від статті і віку:

1) Дівочі головні убори, а саме:

а) *Бинди* (*ленти*, *лянти*, *стрічки*, *стьоньжки*) – начільні пов'язки-стрічки (шовкові, парчеві, сріблясті, золотисті) без оздоблення або вишиті квітковими орнаментами нитками чи бісером;

б) *Вельон* (*велян*, *вильон*) – *фата*;

в) *Віночки* (*вінки*):

- “білі” *весільні вінки* з лою та парафіну;

- *барвінковий вінок* – старовинний весільний вінок молоді;

- *весільні вінки із штучних квітів* з різнокольорового паперу і стружки;

- *виті* (*звити*) *вінки із зілля* (барвінку, василька, м'яти, рути, шавлії й інших лікарських рослин);

- *вінки-шнури*;

- вінки площинні;
- *вінець* – весільний вінок молодої;
- *карабулі* – вінки, виготовлені з картону, який оздоблювався герданами, малими скляними перлами, павиними пір'ями та стяжками; вінки зі штучних квітів, прикрашені скляними намистинами й стрічками;
- *плетені (сплетені) вінки* із зілля, польових квітів, рожі (ружі) й ягід (вишні, горобини, калини): купальські та весільні;
- *шиті (зшиті) вінки*;
- г) *Вінкоподібні головні убори*:
 - *вінкоподібні убори із живих квітів*;
 - *вінок-обруч* – дівочий головний убір у вигляді обруча, обтягнутого стрічками, які декоровані рядком блискучих скляних намистин;
 - *вінок-обруч "наушник"* – дівочий головний убір у вигляді стрічки з рядком голубих намистин над чолом, а від скронь до потилиці нашитих на чорну стрічку рядком розеток (найчастіше сім), зроблених із картону, обтягнутого різнобарвними нитками;
 - *весільний вінок-зав'язка*, виготовлений з білої хустки;
 - *весільний вінкоподібний убір із налобної червоної гарусівки*, на який нашитий віночок із кульок-кутасиків розміром як волосський горіх із блакитної, жовтої й червоної вовни;
 - *волочкові вінки (катаси)* – дівочий головний убір у вигляді чорної тасьми (основа) й різнокольорової тасьми і чорного плісу (деталі), на які нашивали різнобарвні гудзики, вовняні кульки (кутасики), нитки, намистини, пацьорки;
 - *галянок* – дівочий головний убір з бісеру;
 - *кодина* – дівочий весільний або святковий головний убір у вигляді високого луб'яного циліндра, обтягнутого яскравою тканиною з нашивками (Буковинське Поділля);
 - *"квітки"* – дівочий головний убір у вигляді стрічки з нашитими на потилиці однією великою квіткою посередині між двома меншими квітками з призбираних стрічок, прикріплених до кружечків із вовняної тканини, що оздоблені в свою чергу бісером, кутасиками з лучки (вовняними кульками), намистинками;
 - *кутаси* – дівочий головний убір у вигляді рядів вузьких та широких кольорових стрічок, що закінчувалися мотузками для зав'язування тасьми. Такі стрічки виготовляли із зеленої чи червоної лучки, на яку нашивали гудзички або скляні намистини (пацьорки);
 - *наушники (заушними, підвушники, позаушники)* – дівочий головний убір у вигляді стрічки з нашитими по обидва боки квітками з призбираних стрічок, прикріплених до кружечків із вовняної тканини, що оздоблені в свою чергу бісером, кутасиками з лучки (вовняними кульками), намистинками;
 - *обручі з стрічками, квітами, пір'ям, стеклярусом, герданами*;
 - *чільце* – дівочий головний убір у вигляді стрічки з металевими прикрасами, який прикріплювали над чолом (Буковинське Поділля);

г) *Волічкові упліти (уплітки)* – вузенькі стрічки або шнурки з різнокольоровими вовняними кульками (кугасиками) (Буковинське та Західне Поділля);
 д) *Гимбер (имбер, імбер)* – головний убір білого кольору, яким покривали молоду;

е) *Китички скроневі* – різнокольорові вовняні кульки, скріплені металевими ланцюжками (Буковинське Поділля);

є) *Кісники (випліточки, влітки, косники)* – вузенькі биндочки, стрічки (стенжки, стьожки) або шнурки, які дівчата вплітали у коси;

ж) *Машки* – банти зі стрічки (Буковинське Поділля);

з) *Нафрамиця (нафрами)* – хусткоподібний убір, яким молодій у день весілля жінки пов'язували голову;

и) *Рантух (рантушок)* – платовий весільний головний убір білого кольору з домотканого полотна (як фата);

і) *Серпанок* – фата або головний убір, яким покривали молоду поверх каптура, очіпка, чепця, виготовлений із тонкого прозорого домотканого полотна білого кольору;

ї) *Хустки* – пов'язували на голову вінкоподібно, щоб маківка була відкрита.

2) Жіночі головні убори, зокрема:

а) *Каптур (каптура, каптурчик)* – різновид очіпка з круглим дном, з кольорової тканини і з стінками по боках (Західне та Східне Поділля);

б) *Керпа* – конусоподібна шапочка, під яку жінки ховали волосся (Буковинське Поділля);

в) *Кибалка (кибалочка)* – головний убір заміжньої жінки, підкладка під очіпок, скручена та зшита з полотна у формі валика; дерев'яний обруч, що добре підтримував хустку (Західне Поділля);

г) *Кічка (кичка)* – обручик, виготовлений з конопляного прядива, який одягають під каптур;

г) *Намітка (перемітка)* – рушникоподібний убір з лляної, зрідка конопляної або взагалі прозорої (іноді підкромаленої) тканини;

д) *Намітка-убрус* – рушникоподібний убір, який починали носити після весільного обряду розплітання коси;

е) *Очіпок (чепчик, чепець)* – м'який (чепчик, чепець) чи твердий головний убір складної форми з тканини або в'язаний (плетінка) технікою “брання”;

є) *Рантух (рантушина, рантушок)* – головний убір заміжньої жінки білого кольору з тонкого домотканого або фабричного полотна;

ж) *Рушник* – полотняний білий завій, який накладали поверх стягнутого у клубок волосся, а довкола нього обв'язували різноколірні хустки (Буковинське Поділля);

з) *Сіточка* – в'язаний головний убір початку ХХ ст. (Східне та Центральне Поділля);

и) *Фес* – маленька шапочка на жорсткій основі, обтягнута червоною вовняною тканиною, під яку жінки ховали волосся (Буковинське Поділля);

і) *Хустка (платок, турпан, хустина, фустка)* – пошита з квадратного чи

прямокутного шматка тканини або в'язана.

3) Чоловічі головні убори, насамперед це:

а) *Башлик* – каптур сукняний з довгими кінцями-китицями, що вдягали поверх шапки;

б) *Капелюхи*:

- *бриль* – солом'яний капелюх;

- *кресаня* – чорний фетровий капелюх;

- *крисаня* – парубоцький капелюх з солом'яних плетінок (Західне Поділля);

в) *Картуз* – головний убір із фабричної або домашньої тканини з чорним козирком із блискучого твердого матеріалу “сапи” (набув поширення на початку ХХ ст.);

з) *Кашкет* – головний убір із синього та зеленого сукна, рідше чорного із більшим розміром козирка – “сапою” ніж у картуза (набув поширення на початку ХХ ст.);

г) *Шапки*:

- *барашкова шапка* – шапка із чорних або сивих смушків (з овчини) (Східне та Центральне Поділля);

- *ковпачок* – чоловічий головний убір у вигляді шапки (Східне та Центральне Поділля);

- *конічні шапки* із сірого і чорного овечого смушка, підбиті всередині дешевим хутром;

- *кубанка* – шапка з широким смушковим околицем і плоским верхом (Східне та Центральне Поділля);

- *кучма* – висока конусоподібна або циліндрична шапка з овчини чи іншого хутра;

- *мазниця* – шапка чорна хутрова із суконним дном (Східне та Центральне Поділля);

- *папаха* – 1) шапка висока з хутра або повсті; 2) шапка з овечого хутра (барашкова шапка) із заломленим верхом;

- *шапки на завісах* – зимові високі, смушкові, чорні або сірі із суконним верхом шапки, на задній частині з розрізом, який стягувався пришитими стрічками;

- *шапка-кримка* – кругла смушкова шапка (Східне та Центральне Поділля);

- *циліндричні шапки* із суконним синім або зеленим наголовком та розрізом ззаду або збоку, який зверху зав'язувався стрічками (на Поділлі – червоними стрічками);

- *шапка з бобрами* – опушена хутром бобра (Східне та Центральне Поділля);

- *шапки з червоного або синього сукна*, викладені всередині шкірою та обшиті довкола хутром (лисячими хвостами);

- *шапка козацька* – шапка-кабардинка з видри, кошлата вовняна буркавільчура (Східне Поділля);

- *шапка сива* – виготовлена із хутра сірих молодих баранців (Східне та Центральне Поділля);

- *шапка стовбата* – висока бараняча зимова шапка із заокругленим дном, сферична кучма (Східне та Центральне Поділля);

- *шличок* – чоловічий головний убір у вигляді шапки (Східне та Центральне Поділля);

- *чорні баранячі шапки конусовидної форми* зі стоячим чи загнутим всередину верхом.

V. Взуття, яке в залежності від виду і техніки виготовлення складається із:

1) Взуття, що прикриває стопу ноги:

а) Плетене взуття – *дерев'яні довбанці* (Буковинське Поділля), *личаки* (Західне Поділля), *личаки-верзуни* (*дерев'яники, солом'яники* – Східне та Центральне Поділля), *солом'янци* на дерев'яній підошві (Буковинське Поділля);

б) Стягнуте взуття – *шкіряні постолі* (*морщенці* – Східне та Центральне Поділля, *капці* – Буковинське Поділля), *ходаки*;

в) Зшите взуття – *черевики*;

2) Взуття, що прикриває стопу та гомілку:

а) Зшите взуття – *зшиті валянки, сап'янци, чобітки, чоботи* (*боксові, гвоздкові, жовтинці, зеленинці, писані, підшивані, хромові, червонинці, шкапові та юхтові*), *чорнобривці*;

б) Валяне взуття – *валянки* (биті);

3) Різноманітні допоміжні види утеплення та захисту ноги – *суконні онучі*.

VI. Пояси, які здавна насамперед виконували захисну й оберегову функції, а пізніше естетичну, розділяли на:

1) *Крайки*:

а) *бісерні крайки* (Буковинське та Західне Поділля);

б) *вузькі плетені крайки*;

в) *вузькі ткані крайки*:

- *баюр* (*баюрок, баярок*) – вовняна узорчаста крайка (Буковинське Поділля та Східне Поділля);

2) *Пояси*:

а) *плетені*:

- *вузькі, довгі пояси* з вовни;

- *китайки* – *кручені* або *плетені* пояси (Східне та Центральне Поділля);

б) *ткані*:

- *вовняні вузькі, довгі пояси*;

- *окравки* – *чоловічі широкі ткані пояси* (Буковинське Поділля);

- *окрайки* – *жіночі вовняні пояси*, якими *підпоясували фоту* (Буковинське

Поділля);

- *рушничоподібні вишиті пояси*;

- *червчатий пояс* – *тканий пояс червоного кольору* (Східне Поділля);

- *широкі ткані пояси* (в клітинку, одноколірні або смугасті);

в) *шкіряні*:

- *вузькі шкіряні пояси*, оздоблені *мідними бляшками та пряжкою*, яка *застібалась ззаду* (Буковинське Поділля);

- *череси* – шкіряні широкі пояси (Буковинське та Західне Поділля);

3) *Шкіряні ремені* (Західне та Східне Поділля).

VII. Прикраси, передовсім жіночі ділять на (за класифікаціями К.Матейко, Т.Ніколаєвої, Г.Врочинської та О.Федорчук):

1) Нагрудні прикраси:

а) *Баламути (баламута)* – нагрудна прикраса у вигляді довгого разка намиста з жовтих великих перлів;

б) *Бісерна криза* – нагрудна прикраса з бісеру у вигляді широкого заокругленого коміра;

в) *Бісерна стрічка* – нагрудна прикраса з бісеру, обнизана бісерними китичками, які викладались півколом на середині грудей, прикриваючи разки намиста;

г) *Венеціанське намисто* – це нагрудна прикраса з венеціанського скла;

г) *Гердамі (темрда, гердаміник, гердамінка)* – нагрудна бісерна оздоба у вигляді стрічки з різнокольорового бісеру, нанизаного на нитяну чи волосяну основу, що утворюють строкатий геометричний або рослинний орнамент;

д) *Дукати, дукачі* – нагрудна прикраса із золотих монет;

е) *Дукачі-образки* – нагрудна прикраса із двома круглими, оправленими в мідний обідок скельцями, між якими вкладали фольгу із зображенням святого;

є) *Згарди* – нагрудна прикраса у вигляді хрестиків (мідних кружляків), нанизаних в кілька рядів;

ж) *Згардочки* – нагрудна прикраса з бісеру та хрестиків (Буковинське Поділля);

з) *Корали (коралове намисто, пацьорки)* – нагрудна прикраса у вигляді довгого разка намиста з натуральних або штучних коралів;

и) *Ланцюжки (клокички)* – нагрудна прикраса у вигляді довгого разка намиста з насіння овочів, плодів (сім'я рослини клокички);

і) *Монисто з бісеру* – нагрудна оздоба у вигляді довгого разка з бісеру;

ї) *Намисто (монисто, пацьорки)* – нагрудна прикраса у вигляді довгого разка з дорогих природних матеріалів (бурштину, перлів – намисто називалося *перли*, гранатів – намисто називалося *гранати*, скла, смальти);

й) *Пацьорки писані* – це узорні коралі з венеціанського скла;

к) *Плетінка об'ємна* – нагрудна бісерна прикраса у вигляді довгого порожнистого шнура;

л) *Салби* – нагрудна прикраса з срібних монет, нашитих на тасьму, фетрову основу;

м) *Скляні буси* – нагрудна прикраса з привізних різнобарвних скляних намистин, інкрустованих смальтою, емаллю, позолотою;

н) *Скляне намисто (бранзульєти, кулі, лускавки, надуванці, пацьорки)* – нагрудна прикраса з кольорового дутого скла;

о) *Силянка-комір* – широка нагрудна бісерна прикраса у вигляді однодільного коміра або кризи.

п) *Хрестики* переважно дерев'яні на шовкових стрічках, рідше металеві на шнурочках або ланцюжках;

2) Нашийні прикраси:

а) *Бісерна стрічка* – нашийна прикраса з вишитої бісером смужки оксамиту;
 б) *Гердамі* – нашийна бісерна прикраса у вигляді вузької стрічки або стрічки з підвісками, виготовленої з різнокольорових намистин (бісеру);

в) *Монисто* – нашийна бісерна прикраса у вигляді короткого разка з бісеру;

г) *Монисто обплетене* – нашийна бісерна прикраса у вигляді разка з кульок, що мають бісерні обплетення;

г) *Плетінка об'ємна* – нашийна бісерна прикраса у вигляді короткого порожнистого шнура;

д) *Сиянка-комір* – вузька нашийна бісерна прикраса у вигляді однодільного, дводільного або зубчастого коміра;

3) *Браслети, обручі* – жіночі наручні прикраси;

4) *Каблучки, обруч* (перстень дерев'яний або залізний), *обручки* (вінчальні персні), *персні*;

5) *Заушники (ковтки з бовтицями* – сережки з підвісками), *сережки* – вушні жіночі прикраси.

Чоловічі прикраси:

1) *Котильон (кутальйон, вівсюрик, висьорок, герданик)* – нагрудна бісерна прикраса у формі переважно невеликого п'ятикутника;

2) *Краватка* – нагрудна бісерна оздоба;

3) *Купочки* – нагрудна прикраса у вигляді весільного букетика з бісеру (Західне Поділля);

4) *Мідна шпонка* – для застібання коміра сорочки (Західне Поділля).

VIII. Доповнення до одягу, серед яких:

1) *Бесага* – кишеня з фабричної тканини, яку носили жінки та дівчата при поясі нижньої юбки спереду і зверху (Східне Поділля, Одещина, Балтський р-н, с. Козацьке);

2) *Калита* – шкіряна чоловіча торбина для губки, кресала і крем'я, курильного приладдя, ножа (Буковинське Поділля);

3) *Калитка* – шкіряна чоловіча торбинка для грошей (Буковинське Поділля);

4) *Карманець – гаманець* (Буковинське Поділля);

5) *Кошель* – чоловіча сумка через плече, плетена із лика (Західне Поділля);

6) *Кошки та кошки-сумки плетені* з соломи різноманітних розмірів (Західне, Східне та Центральне Поділля);

7) *Табівка (тобівка)* – святкова плоска шкіряна торбина, оздоблена мідними бляшками (блендами) (Буковинське Поділля);

8) *Тайстра (дзьобанка, дзьобенка)* – буденна вовняна сумка через плече зіткана узорною стрічкою (Буковинське Поділля);

9) *Торба (торбина)* – мішечок-сумка із пришитим з обох боків ручкою-поясом для носіння через плече.

Окремими значимими показниками для виокремлення класифікаційних підтипів кожного з відповідних складових комплексу вбрання є етнографічні ознаки. Зокрема, матеріал розрізняють за:

1) способом виготовлення – домотканий чи фабричний;
2) сировиною – лляний, конопляний, бавовняний, вовняний, шовковий, шкіряний, штучний, синтетичний;

3) технікою виготовлення – валяний, в'язаний, плетений, тканий і т.д.

Крім цього під час класифікації елементів народного костюма обов'язково потрібно враховувати їх:

- 1) крій – форму окремих шматків матеріалу;
- 2) конструкцію – способи з'єднання деталей крою;
- 3) техніку шиття – ручна або машинна;
- 4) технологію шиття – різновиди швів для поєднання деталей крою;
- 5) способи носіння складників костюма;
- 6) характер поєднання елементів традиційного строю у певний комплекс;
- 7) способи декорування, особливості орнаментальних мотивів, колористики й опорядження.

І нарешті класифікаційною ознакою може слугувати безпосередньо призначення складових народної ноші українців Поділля:

1) святкове вбрання – найновіше, із кращого матеріалу, модного покрою, більше та яскравіше оздоблене, яке одягалося під час різноманітних релігійних свят;

2) буденне вбрання – із грубішої тканини чи менш якісного матеріалу, менше прикрашене; іноді це зношене святкове вбрання;

3) робоче вбрання – спеціальний костюм для певних видів праці;

4) обрядове вбрання – відповідний комплекс традиційної ноші, який одягали під час окремих обрядів або на свято (насамперед весільний, а також на заручини, на хрещення, на похорони тощо).

Отже, в цілому комплекс традиційного вбрання українців Поділля містив загальнопоширені в Україні елементи народного одягу, головних уборів, взуття, прикрас та доповнень до одягу. Однак існували окремі різновиди складових костюма, які подоляни не носили і навпаки складові, які були характерні лише для подолян. А декотрі з них побутували тільки в певних локальних зонах подільського історико-етнографічного регіону. Це пояснюється специфікою перебування усіх частинок Поділля з різними етнорегіонами України. Запропонована нами класифікація не претендує на завершений, остаточний варіант. Оскільки в процесі подальших польових етнографічних досліджень у рамках дисертаційної роботи ми плануємо продовжити її вдосконалення.

Примітки:

1. Головацкий, Я. Ф. О народной одежде и убранстве русинов или русских в Галичине и северо-восточной Венгрии / Я. Ф. Головацкий. – СПб., 1877. – 85 с.

2. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край, снаряженной Русским географическим обществом: Материалы и исследования, собранные д. чл. П. П. Чубинским. – С.-Петербург, 1877. – Т. 7. – Ч. 2. – Малоруссы Юго-Западного края. – С. 374-452.

3. Вовк, Х. Одея // Вовк Х. Студії з української етнографії та антропології

/ Х. Вовк. – Прага, 1928. – С. 124-170.

4. Зарембский, А. Народное искусство подольских украинцев / А. Зарембский. – Л.: Гос. рус. музей, 1928. – 48 с.

5. Білецька, В. Українські сорочки, їх типи, еволюція й орнаментация / В. Білецька // Матеріали до етнології й антропології. – Львів, 1929. – Т. XXI-XXII. – Ч. I. – С. 43-109.

6. Альбом. Українське народне мистецтво: Вбрання / [за заг. ред. К. Гуслистого, С. Колос]. – К.: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1961. – 328 с.

7. Воропай, О. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис / О. Воропай [Перевидання 1966 р. (Мюнхен)]. – К.: Акціонерне видавничо-поліграфічне тов-во “Оберіг”, 1993. – 592 с.

8. Спаський, І. Г. Дукачі і дукачі України / І. Г. Спаський. – К., 1970. – 167 с.

9. Матейко, К. Український народний одяг / К. Матейко. – К.: Наук. думка, 1977. – 224 с.; Матейко, К. Український народний одяг: Етнографічний словник / К. Матейко. – К.: Наук. думка, 1996. – 112 с.

10. Стамеров, К. Нариси з історії костюмів. Ч. 1 / К. Стамеров. – К.: Вид-во “Мистецтво”, 1978. – 256 с.

11. Горинь, Г. Й. Шкіряні промисли західних областей України (Друга половина XIX – початок XX ст.) / Г. Й. Горинь. – К.: Наукова думка, 1986. – 94 с.

12. Український народний одяг XVII – поч. XIX ст. в акварелях Ю. Глогівського / [авт. та упоряд. Д. П. Кривавич, Г. Г. Стельмашук; Ред. Ю. Г. Гошко]. – К.: Наукова думка, 1988. – 272 с.

13. Український народний одяг (укр. і англ. мовами) / [Під ред. Н. Даниленко]. – Торонто – Філадельфія, 1992. – 311 с.

14. Стельмашук, Г. Традиційні головні убори українців / Г. Стельмашук НАН України. Інститут народознавства. – К.: Наукова думка, 1993. – 240 с.

15. Кара-Васильєва, Т. В. Українська сорочка. Альбом / Т. В. Кара-Васильєва. – К.: “Томіріс”, 1994 – 30 с.

16. Кожоляно, Я. Буковинський традиційний одяг / Я. Кожоляно. – Чернівці. – Саскатун, 1994. – 262 с.

17. Костишена, М. Український народний костюм Північної Буковини. Традиції і сучасність / М. Костишена. – Чернівці: Рута, 1996. – 190 с.

18. Ніколаєва, Т. О. Історичні передумови формування традиційного одягу Поділля // Поділля / [під ред. Артюх Л. Ф., Балущок В. Г., Болтарович З. С. та ін.]. – К.: Видавництво НКЦ “Доля”, 1994. – С. 258-275; Ніколаєва, Т. Історія українського костюма / Т. Ніколаєва [Л. З. Васиної, Л. Міненко, Т. Ніколаєвої, О. Слінчак, М. Старовойт]. – К.: Либідь, 1996. – 176 с.: іл.; Ніколаєва, Т. Український костюм. Надія на ренесанс / Т. Ніколаєва. – К.: Дніпро, 2005. – 320 с.

19. Кожоляно, Г. Етнографія Буковини. Монографія / Г. Кожоляно. – Чернівці: Золоті литаври, 1999. – 384 с.

20. Білан, М. Українській стрій / М. Білан, Г. Стельмашук. – Львів: Фенікс, 2000. – 328 с.

21. Лыганова, Л. А. Сорочка-вышиванка конец XX – начало XX вв. / Л. А. Лыганова. – Донецк: ДОКМ, 2003. – 76 с.

22. Булгакова-Ситник, Л. Подільська народна вишивка: Етногр. аспект / Л. Бул-

гакова-Ситник [Ред. О. М. Козакевич]. – Львів: Ін-т народознавства НАН України, 2005. – 328 с.

23. Васіна, З. О. Український літопис вбрання: [Книга-альбом]. Т. 2. XIII – початок XX ст.: Наук.-худож. реконструкції. Текстівки, рез. англ., рос. / З. О. Васіна. – К.: “Мистецтво”, 2006. – 448 с.

24. Вишивка Східного Поділля: Альбом / [П 77 Автори: Є. М. Причепій, Т. І. Причепій, керівник проекту: Л. П. Лихач]. – К.: Родовід, 2007. – 344 с.

25. Федорчук, О. Українські народні прикраси з бісеру / Федорчук О. – Львів: Свічадо, 2007. – 119 с.

26. Косміна, О. Традиційне вбрання українців / О. Косміна. – К.: Балтія-Друк, 2008. – Т. І. Лісостеп. – 160 с.

27. Врочинська, Г. Українські народні жіночі прикраси XIX – поч. XX ст. / Г. Врочинська [Вид. 2-е, допов.]. – К.: Родовід, 2008. – 230 с.

28. Косаківський, В. Народний одяг жителів містечка Чечельник на Східному Поділлі // Проблеми етнології, фольклористики, мистецтвознавства Поділля та Південно-Східної Волині: історія і сучасність: Науковий збірник / В. Косаківський. – Кам’янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2002. – С. 133-141.

29. Гончарук, Т. Український народний одяг із с. Зеленьки (Крижопільський район Вінницької області) // Матеріали до етнології Поділля: польові дослідження. Випуск 1. [За наук. ред. В. А. Косаківського] / Т. Гончарук. – Вінниця, 2005. – С. 46-49.

30. Дяк, Л. Народний одяг с. Війтівки (Бершадський район Вінницької області) // Матеріали до етнології Поділля: польові дослідження. Випуск 1. – С. 49-51.

31. Марченко, Т. Народний одяг с. Кожанка (Оратівський район Вінницької області) // Матеріали до етнології Поділля: польові дослідження. Випуск 1. – С. 51-52.

32. Гальчевська, Л. Традиційні головні убори українців Східного Поділля кінця XIX–XX ст. // Народний костюм як виразник національної ідентичності: Збірник наук. праць [за ред. М. Селівачова] / Л. Гальчевська. – К.: ТОВ “ХІК”, 2008. – С. 177-195.

33. Медведчук, Г. Український народний одяг подільських селян XVII – I пол. XX ст. // Берегиня скарбів народних... [Упоряд. А. М. Трембцький, О. Г. Погорілець] / Г. Медведчук. – Хмельницький–Меджибіж: ПП Мельник А. А., 2010. – С. 142-158.

Summary

In the article as a result of analysis of famous and unknown works and museum collections is shown the problem of formation the general classification of traditional clothes of Ukrainians and Podillyans of the XIXth – the beginning of XXth century. For the first time move in the attempt creation widening classification of national costume Ukrainians of Podillya.

Key words: Ukrainian national clothes, body, belt, upper and shoulder clothes, hats, shoes, adornment, belts, to the clothes, Podillya.

Одержано 14 квітня 2013 р.